

Загальні питання

УДК 355.02

О.М. Семененко¹, О.Г. Водчиць², Р.В. Бойко³, В.В. Кострач¹, А.Д. Бердочник⁴

¹ *Центральний науково-дослідний інститут ЗС України, Київ*

² *Національний авіаційний університет, Київ*

³ *Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, Київ*

⁴ *Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Харків*

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ВОЄННО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА МОЖЛИВІ ШЛЯХИ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НА СЕРЕДНЬОСТРОКОВУ ПЕРСПЕКТИВУ (2016 – 2020 рр.)

У статті визначено авторами основні аспекти (визначення, загрози, принципи побудови) воєнно-економічної безпеки України та розкрито можливі шляхи її забезпечення на перспективу (2016 – 2020 рр.).

Ключові слова: *воєнно-економічна безпека України, визначення, загрози, принципи побудови.*

Вступ

Актуальність проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Тимчасова окупація Російською Федерацією частини території України – Автономної Республіки Крим і міста Севастополя, розпалювання Росією збройного конфлікту в східних регіонах України та руйнування системи світової та регіональної безпеки і принципів міжнародного права зумовлюють перегляд та уточнення основних принципів забезпечення воєнно-економічної безпеки (ВЕБ) України [1 – 3].

Геополітичні зміни, зміни форм та способів вирішення міжнародних проблем та конфліктів, перехід від вирішення військових протиріч між державами невоєнними засобами до зміцнення тенденцій силового вирішення конфліктів (Ірак, Югославія, Лівія, Україна, Саудівська Аравія) обумовлюють необхідність активізації змін поглядів керівництва держави щодо достатності рівня обороноздатності країни в сучасних умовах її розвитку [4 – 7].

Сьогодні, в найкоротші терміни необхідно чітко визначити та обґрунтувати подальші напрямки та шляхи розвитку інтегрованої, єдиної системи забезпечення обороноздатності держави з воєнно-економічної точки зору.

Тобто забезпечення достатнього рівня обороноздатності країни, можливо тільки за умов ефективного використання можливостей економічного і воєнно-економічного потенціалів держави в умовах дії дестабілізуючих факторів. Для повного розуміння впливу дестабілізуючих факторів на економічний та воєнно-економічний потенціал держави треба визначити можливі загрози їм та уточнити ступені

впливу та небезпеки цих загроз на середньостроковий період. Все це і зумовлює актуальність та своєчасність питання, яке розглядається в статті.

Аналіз останніх досліджень, публікацій показує, що воєнно-економічна безпека держави в процесі її вивчення та дослідження в Україні розуміється як складова економічної безпеки [8] чи вид національної безпеки [9]. Але найбільш доцільним та адекватним до сучасних реалій було б вважати її інтегруючою складовою двох різних сфер національної безпеки: воєнної та економічної безпеки держави (рис. 1).

Аналіз останніх досліджень показує неоднорідність поглядів фахівців на визначення поняття воєнно-економічної безпеки держави та відсутність однозначності розуміння щодо її місця у системі забезпечення національної безпеки. Ця неоднозначність породжує некоректність вибору найбільш небезпечних загроз ВЕБ та пріоритетних шляхів її забезпечення на визначений період або момент часу. Все це формує актуальність проблеми, яка розглядається в статті.

Тому **мета статті** полягає у визначенні основних аспектів воєнно-економічної безпеки України та можливих шляхів її забезпечення на перспективу 2016 – 2020 рр.

Виклад основних положень матеріалу статті

Глобалізація світових економічних процесів, трансформація багатополлярної системи міжнародних відносин, перегляд воєнно-політичних доктрин та концепцій (форм та способів) рішення проблем та конфліктів між державами надають великого значення дослідженням процесів забезпечення ВЕБ держави в сучасних умовах розвитку держави.

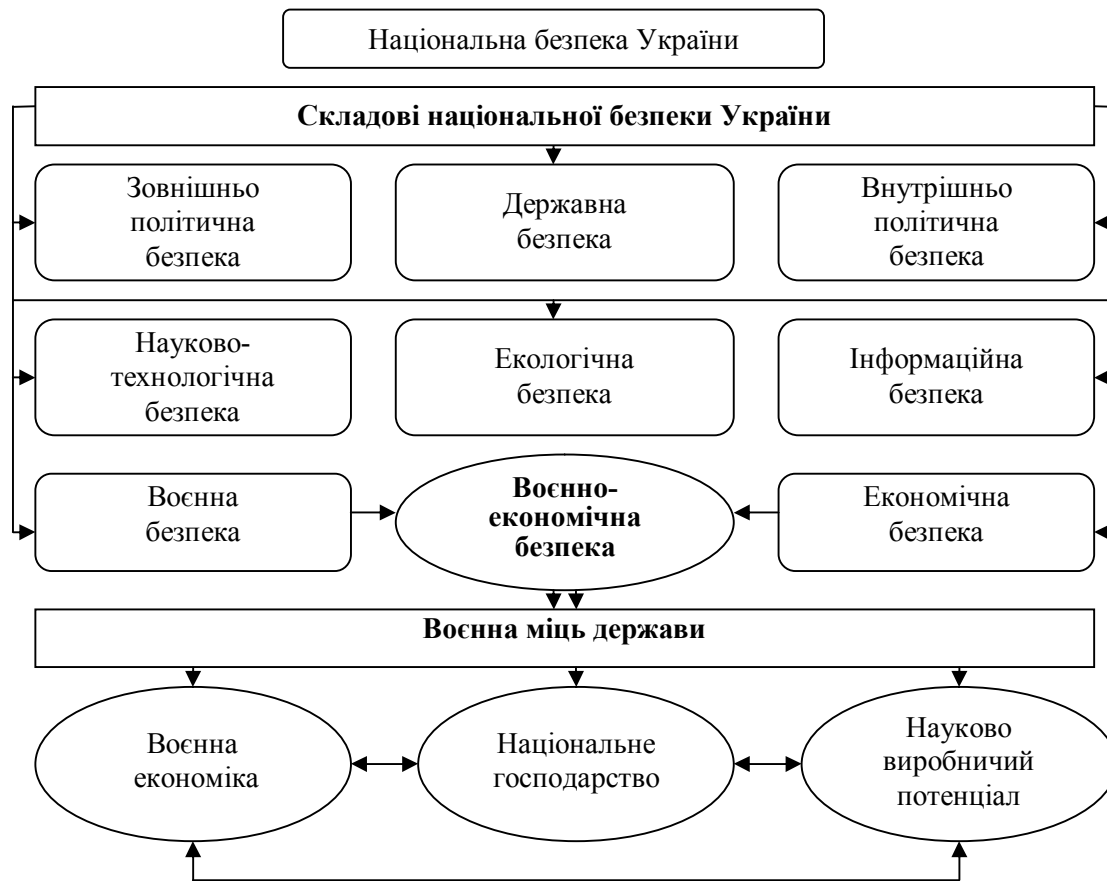

Рис. 1. Місце ВЕБ у системі забезпечення національної безпеки держави

Стан воєнно-економічної безпеки держави характеризує можливість та готовність її забезпечувати економічні, соціальні, науково-технічні, інформаційні умови розвитку воєнно-економічного потенціалу (ВЕП) на рівні, який гарантував би воєнну безпеку країни, а також характеризує здатність військово-промислового комплексу (ВПК) України гарантувати задоволення військово-економічних потреб на рівні раціональної оборонної достатності.

Забезпечення воєнно-економічної безпеки є найважливішою функцією держави. Як специфічне направлення державної воєнно-економічної політики процес забезпечення воєнно-економічної безпеки охоплює систему взаємовідносин між господарчими суб'єктами щодо задоволення воєнних потреб суспільства та має на меті пошук оптимальних шляхів вирішення комплексу воєнно-економічних проблем.

Головною метою ВЕБ держави є всебічне задоволення потреб системи забезпечення обороноздатності держави у необхідних фінансових та матеріальних ресурсах на основі використання економічного потенціалу держави та можливостей воєнно-економічного (воєнно-технічного) співробітництва України з іншими державами.

Важливими напрямком зміцнення ВЕБ держави є зміцнення воєнно-економічного потенціалу держави. Воєнно-економічний потенціал (ВЕП) – це частина економічного потенціалу (ЕП) держави, яку

держави може використовувати у воєнних цілях при максимальному воєнно-економічному напруженні та зведенню до мінімуму усіх невоєнних потреб суспільства.

Економічний потенціал – це об'єктивні можливості держави, які є у неї для виробництва матеріальних засобів з метою задоволення потреб суспільства. Ці можливості визначаються обсягом та якістю реальної економіки. Показниками економічного потенціалу є кількість та структура трудових ресурсів, величина виробничих фондів, мінерально-сировинні ресурси, палива, енергії тощо. Потужний економічний потенціал складає матеріальну основу поступового розвитку суспільства. Він забезпечує задоволення всієї гами економічних потреб суспільства та особистості, в тому числі оборонних (військових) потреб. Від ступеня його розвитку залежить не тільки економічний добробут суспільства та його членів, але й показник обороноздатності держави. Також необхідною умовою забезпечення воєнно-економічної безпеки держави є достатнє фінансування її оборонної промисловості.

До основних принципів забезпечення воєнно-економічної безпеки будь-якої держави можна віднести:

централізоване державне управління воєнно-економічними процесами з використанням ринкових механізмів;

адекватність рівня фінансової та матеріальної забезпеченості системи забезпечення обороноздатності держави реальним потребам воєнної безпеки та економічними можливостям держави;

концентрація фінансових, матеріально-технічних ресурсів на вирішення ключових завдань забезпечення воєнної безпеки;

прискорений розвиток пріоритетних конкурентоздатних та тих, які можуть замінити імпортні технології та виробництва, здебільшого подвійного призначення, для потреб воєнної безпеки держави тощо.

Воєнно-економічна безпека забезпечує виконання вимог воєнної безпеки, але виконання цих вимог можливо тільки за умов достатності забезпечення вимог економічної безпеки. Достатність рівня виконання вимог воєнно-економічної безпеки за зворотнім зв'язком сприяє підвищенню рівня економічної безпеки держави. Це обумовлено тим, що окремі шляхи напрямів різних видів безпеки мають подвійне призначення, що забезпечує тісні взаємозв'язки між ними.

Так підриє економічної безпеки веде до підриє економічного потенціалу, а звідси і воєнно-економічного потенціалу та навпаки. Тому майже всі складові економічної безпеки мають і оборонне значення та впливають на рівень воєнно-економічної безпеки в державі.

Зараз для України, в зв'язку з тривалою економічною кризою і трансформацією воєнної сфери, гостро постає проблема забезпечення воєнно-економічної безпеки держави в умовах визначених загроз воєнній, економічній та воєнно-економічній безпеці України.

На рис. 2 наведені переліки можливих та реальних загроз (ризиків) воєнній, економічній та як інтегруючій воєнно-економічній безпеці. Наведені переліки загроз відповідним видам безпеки показують тісний зв'язок між ними, а також підкреслюють їх неоднозначність між собою. В черговий раз дуже чітко проглядається схожість положень загроз різних за характером, але й також чітко видно відмінність їх за змістом.

В якості показника оцінювання рівня забезпечення воєнно-економічної безпеки держави можна обрати показник достатності цього рівня визначеним вимогам на час оцінювання. Але сам показник достатності рівня воєнно-економічної безпеки є похідною від відповідних показників оцінювання рівнів воєнної, економічної та воєнно-економічної безпеки. Формування загальної оцінки достатності рівня воєнно-економічної безпеки $W_{\text{ВЕБ}}^{(T)}$ повинно відбуватися з урахуванням вагових коефіцієнтів оцінок рівнів воєнної, економічної та воєнно-економічної безпеки на час оцінювання t або за період T :

$$W_{\text{ВЕБ}}^{(T)} = \sum_{i=1}^3 \alpha_i^{(T)} \cdot Q_i^{(T)}, \quad (1)$$

де $i = (\overline{1;3})$ – порядковий номер виду безпеки;

$\alpha_i^{(T)}$ – ваговий коефіцієнт показника оцінки рівня безпеки відповідного виду;

$Q_i^{(T)}$ – оцінка рівня безпеки відповідного виду на час t або за період T :

$$Q_i^{(T)} = \frac{E_i^{t(T) \text{ факт}}}{E_i^{t(T) \text{ вимог}}}. \quad (2)$$

Для досліджень питань забезпечення воєнно-економічної безпеки держави надто важливим є уявлення про основні проблеми її забезпечення, які можуть бути актуальними для держави протягом прогнозованого періоду. Наведені на рис. 2 загрози воєнно-економічній безпеці на період до 2020 року та аналіз сучасного стану розвитку економіки України і воєнної організації держави дозволяє визначити перелік найбільш важливих проблем збільшення рівня достатності воєнно-економічної безпеки в Україні:

перебування держави в стані військового напруження, що створює передумови до постійного нарощування військових витрат та втрат воєнно-економічного потенціалу держави;

низька ефективність державного регулювання в сфері воєнно-економічної безпеки України;

значні прорахунки попереднього управління в соціальних та воєнно-економічних питаннях, особливо це торкається питань воєнно-промислового і науково-технічного комплексу оборонного призначення;

низька здатність держави функціонувати без зовнішніх фінансових запозичень;

значна частка зовнішньої енергетичної залежності;

нездатність держави самостійно вирішувати воєнно-економічні проблеми виробничої, ресурсної, фінансової, технологічної і науково-технічної залежності економіки України від інших країн;

певна воєнно-економічна ізоляція України в світі;

неконтрольований відтік за межі України інтелектуальних, матеріальних та фінансових ресурсів, що знижує її воєнно-економічний потенціал;

значні боргові навантаження, які змушують знижувати соціальну захищеність населення, що є небезпечним для стабільності ситуації всередині країни тощо.

Аналізуючи вище зазначене можна визначити основні завдання ВЕБ на середньострокову перспективу 2016 – 2020 рр. на сучасному етапі розвитку України в рамках забезпечення необхідного рівня національної безпеки:

розроблення нової або потужне удосконалення існуючої законодавчої бази, яка регламентує відношення у воєнно-економічній сфері;

чіткий розподіл та погодження функцій органів державного управління та інших державних організацій при вирішенні завдань забезпечення воєнно-економічної безпеки України;

ефективне використання можливостей оборонно-промислового комплексу та системи державного оборонного замовлення з урахуванням ринкових механізмів;

удосконалення системи оцінювання, планування та фінансування воєнних потреб держави із застосуванням програмно-цільових методів на основі параметрів макроекономічного прогнозування соціально-економічного розвитку країни;

раціональне використання, подальший розвиток та державна підтримка науково-технічного та виробничого потенціалу оборонного сектору економіки в інтересах вирішення завдань забезпечення воєнної безпеки держави;

удосконалення системи управління економікою до стійкого функціонування її у період мобілізації та у особливий період;

удосконалення державної системи мобілізаційної підготовки економіки;

накопичення у необхідних обсягах та утримання запасів матеріальних засобів у ЗС, державному та мобілізаційному резервах;

здійснення закупівель нового серійного озброєння та, в той же час, сучасний ремонт, подовження гарантійних термінів експлуатації та модернізації вже існуючих зразків;

ефективне використання можливостей взаємовигідного воєнно-економічного (воєнно-технічного) співробітництва з іншими державами, у тому числі постачань воєнної продукції на експорт тощо.

Аналіз сучасного стану забезпечення ВЕБ провідних країн світу (США, Германия, Великобритания, Франция, Россия тощо) дозволяє визначити головні тенденції та закономірності забезпечення ВЕБ [5, 6] в цих державах. Наприклад, до основних форм забезпечення ВЕБ будь-якої держави можна віднести (рис. 3):

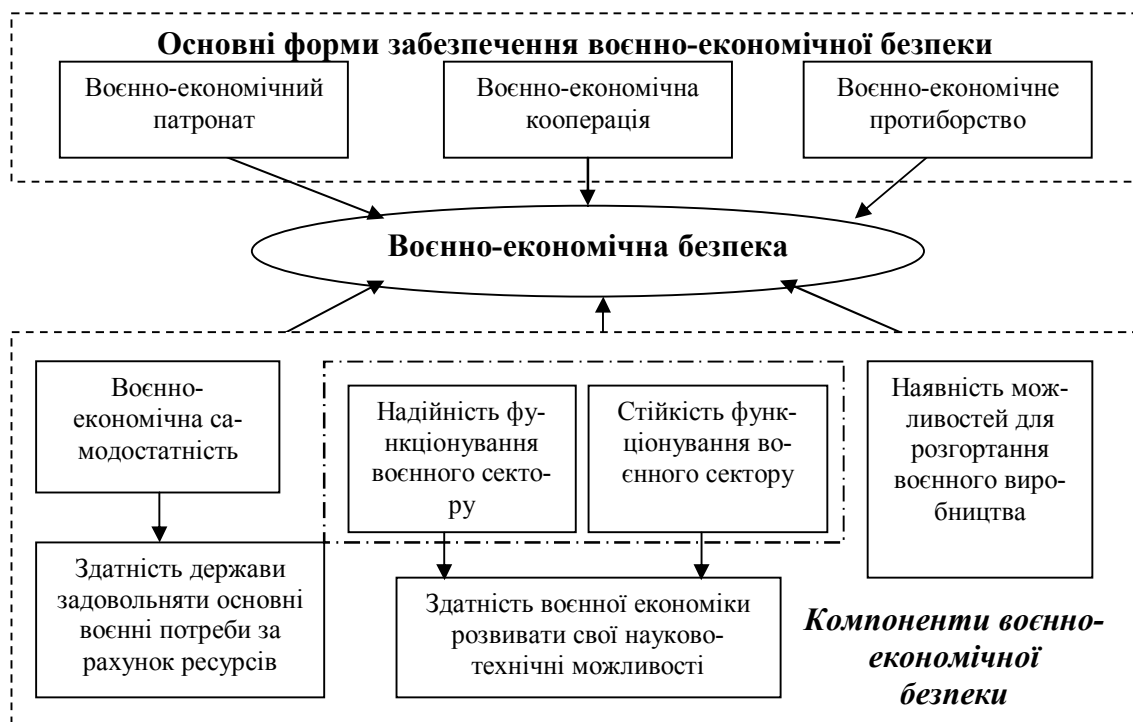

Рис. 3. Закономірності забезпечення воєнно-економічної безпеки держави

воєнно-економічний патронат, який впливає на внутрішньо-системну ВЕБ систем воєнно-економічного призначення держави, за умови, якщо сукупність цих систем розглядати як цілісну систему;

воєнно-економічну кооперацію, яка забезпечує ВЕБ держави під час взаємодії воєнної економіки держави із різними воєнно-економічними системами, які не пов'язані з цим сектором національного господарства відносинами підпорядкованості;

воєнно-економічне протиборство є основною формою забезпечення ВЕБ держави під час відбиття невоєнних та силових форм агресії противника. Воно забезпечує безпеку національного господарства під час боротьби (насамперед, силової супротивників).

ВЕБ держави включає в себе такі найважливіші компоненти:

воєнно-економічна самодостатність – здатність держави задовольняти основні воєнні потреби за рахунок власних ресурсів;

надійність та стійкість функціонування воєнної економіки – здатність воєнної економіки розвивати свої науково-технічні можливості;

наявність мобілізаційних можливостей для розгортання воєнного виробництва.

Треба розуміти, що мобілізаційне розгортання економіки є з одного боку крайньою мірою підготовки держави до масштабної (регіональної) війни, а з іншого боку – достатньо інертним (безповоротним) процесом нарощування воєнного виробництва, який в умовах підготовки до війни неможливо зупинити.

Сьогодні формування концептуальних засад воєнно-економічної безпеки держави повинно базуватися з одного боку на положеннях воєнної доктрини держави, а з іншого – на прийнятій стратегії забезпечення його економічної безпеки. Забезпечення (підтримання високого рівня) ВЕБ держави передбачає наявність достатньо високих рівнів інших складових частин національної безпеки, та навпаки ВЕБ є невід’ємною умовою забезпечення (досягнення прийнятного рівня) воєнної, економічної, політичної, інформаційної енергетичної безпеки держави та інших видів національної безпеки.

Готовність держави до відбиття нападу забезпечується у мирний час побудовою стійкої системи управління ВОО, створення виробничих потужностей, запасів матеріальних засобів та ресурсів, а також завчасної підготовки економіки до роботи в умовах воєнного часу з метою забезпечення потреб ЗС України та інших військових формувань.

Недотримання норм цього правила попереднім керівництвом держави призвело Україну до втрати частини території та втягнення в довготривалу економічну кризу, в якій питання воєнно-економічної безпеки неможливо ігнорувати та розділяти за видами економічної та воєнної безпеки.

Можливим шляхами забезпечення достатнього рівня воєнно-економічної безпеки в Україні сьогодні можна назвати:

тотальний перегляд воєнно-економічних відносин з іншими державами з метою повної переорієнтації країни;

розвиток вже існуючої воєнної інфраструктури, нарощування вмінь щодо реалізації заходів стратегічного розгортання як в рамках Збройних Сил України, так і в рамках держави взагалі;

постійне удосконалення (оновлення) систему оперативного обладнання території держави;

постійне накопичення, ешелонування, розміщення та утримання запасів матеріальних засобів для мобілізаційного розгортання та ведення бойових дій військами (силами);

відновлення та реструктуризація (повернення у власність держави стратегічних об’єктів) оборонно-промислового комплексу;

удосконалення мобілізаційної підготовки економіки, плани розгортання якої повинні бути погоджені з системою мобілізаційного розгортання військ, територіальною та цивільною обороною з метою підвищення стійкості функціонування галузей та об’єктів економіки та своєчасного розгортання виробництва продукції воєнного та цивільного призначення за планами розрахункового року

безперервне планування підготовки військово-навченого резерву, його військового обліку та обліку транспортних засобів;

удосконалення системи підготовки цивільної оборони;

підвищення безпеки функціонування об’єктів економіки, транспорту та комунікацій, підготовка необхідних сил та засобів до проведення аварійно-рятувальних та відновлюваних робіт.

здійснення міжнародного воєнно-технічного співробітництва з метою вирішення завдань забезпечення власної воєнно-економічної безпеки, але за умов ретельного аналізу економічної та зовнішньополітичної доцільності цих рішень тощо.

Все це обумовлює необхідність комплексного рішення проблем структурної перебудови та технологічного оновлення промисловості в інтересах конверсії воєнного виробництва з метою підвищення та зміцнення рівня ВЕБ держави. З урахуванням нових реалій воєнно-політичної обстановки в світі та навколо України розвиток інтересів воєнно-економічної безпеки багатьох країн світу потребує не тільки підтримання економічних зв’язків, а й формування нових, які будуть сприяти підвищенню рівня наукового, технологічного та соціального прогресу в цих країнах. Україна в цьому питанні не є виключенням. Сьогодні значне місце в формуванні цих зв’язків належить міжнародним економічним організаціям регіонального та міжрегіонального характеру, які створюються державами для вирішення економічних (в тому числі воєнно-економічних) та фінансових питань.

Висновки та перспективи подальших досліджень

У статті розкриті основні аспекти воєнно-економічної безпеки України, а саме: набуло подальшого розвитку уточнення визначення поняття воєнно-економічна безпека; наведені сучасні загрози воєнній, економічній та воєнно-економічній безпеці України на період 2016 – 2020 рр.; розкрито основні принципи побудови ВЕБ в Україні та світі; визначені основні завдання ВЕБ та можливі шляхи її забезпечення на перспективу (2016 – 2020 рр.).

Подальшим напрямком досліджень за цією тематикою є дослідження системи показників та критеріїв оцінювання рівня (стану) воєнно-економічної безпеки в Україні та прогноз цього стану на довгострокову перспективу.

Список літератури

1. Указ Президента України №555/2015 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року "Про нову редакцію Воєнної доктрини України" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.president.gov.ua/documents/5552015-19443.
2. Обґрунтування перспективи економічного розвитку України у 2015-2016 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: econ.org.ua/index.php/econ.
3. Про основи національної безпеки України / Закон України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, N 39, ст.351).
4. Манилов В.Л. Военная организация государства / В.Л. Манилов // Военная мысль. – 1999. – № 2. – С. 2-13.
5. Баскаков В.В. Военно-экономическая составляющая безопасности страны: моногр. / В.В. Баскаков, Д.В. Гордиенко, А.С. Мошкин. – М.: Министерство обороны Р.Ф., 2008. – 211 с.
6. Гордиенко Д.В. Военно-экономическая безопасность государства: моногр. / Д.В. Гордиенко, А.С. Хохлов;

под ред. д-ра военных наук, доц. Д.В. Гордиенко. – М. Военная академия Генерального штаба ВС РФ, 2008. – 288 с.

7. Пожаров А.И. Показатели и критерии военно-экономической безопасности / А.И. Пожаров // Военная мысль. – 2000. – № 6. – С. 24-27.
8. Богданов С.А. Экономическая составляющая военной безопасности России на современном этапе / С.А. Богданов // Военная мысль. – 2004. – № 12. – С. 12-20.
9. Мунтіян В.І. Економічна безпека України: моногр. / В.І. Мунтіян. – К., 1999. – 463 с.
10. Ольшевські В.Й. Воєнно-економічна безпека: теорія і практика / В.Й. Ольшевські // Наука і оборона. – 1999. – № 3. – С. 45-49.

Надійшла до редколегії 31.05.2016

Рецензент: д-р техн. наук, проф. О.Б. Леонтьєв, Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Харків.

ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ ВОЕННО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ И ВОЗМОЖНЫ ПУТИ ЕЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ НА СРЕДНЕСРОЧНУЮ ПЕРСПЕКТИВУ (2016 – 2020 гг.)

О.М. Семененко, А.Г. Водчиц, Р.В. Бойко, В.В. Кострач, А.Д. Бердоchnik

В статье определены авторами основные аспекты (определение, угрозы, принципы построения) военно-экономической безопасности Украины и раскрыты возможные пути ее обеспечения на перспективу (2016 – 2020 гг.).

Ключевые слова: военно-экономическая безопасность Украины, определение, угрозы, принципы построения.

BASIC ASPECTS OF STRATEGIC SAFETY OF UKRAINE AND WAYS OF ITS PROVIDING ARE POSSIBLE ON MEDIUM-TERM PROSPECT (2016 – 2020)

O.M. Semenenko, O.G. Vodchic', R.V. Boyko, V.V. Kostrach, A.D. Berdochnik

In the article the basic aspects (determination, threats, principles of construction) of strategic safety of Ukraine are certain authors and the possible ways of its providing are exposed on a prospect (2016 – 2020).

Keywords: strategic safety of Ukraine, determination, threats, principles of construction.